
LAATSLAAPSTERTJE ONTWAAKT (1913-1914)¹

De Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging : stichting en eerste groeiaren

Een gebied waar de Vlaamse beweging nog maar amper haar werking deed gevoelen voor de eerste wereldoorlog, was de wereld van de vrouw. Dit „amper” betreft in het bestek voor dit artikel de katholieke meisjesstudenten. Hierbij worden de factoren aangegeven die het ontstaan van een beweging van Vlaamse meisjesstudenten mogelijk maakten, zelfs door de eerste wereldoorlog heen. De vraag is : wat was het wezen van deze beweging en haar rol in de Vlaamse beweging, die vanuit het cultuurflamingantisme naar meer radicalisme toegroeide door de oorlogsgebeurtenissen ?

1. Titel ontleend aan W. MEYBOOM (F. COUTEELE), *Laatslaapstertje*, Brussel, 1919.

1. Het decor (1910-1914)

Vóór 1914 klaagden prominente vlaamsgezinden herhaaldelijk over de onverschilligheid van de meisjes voor de Vlaamse zaak. In 1844 al, toen H. Conscience in „Siska van Roosemael”, een moraliserend kortverhaal, de rampzalige gevolgen van een verfranste opvoeding beschreef. En in 1878, toen een melancholische A. Rodenbach met spijt „Van ener Jonkvrouw” dichtte : *Den walschen dichters is de gunst. Die mogen u spreken, u behagen, u bederven. Hen beantwoordt uw kloppend hart, uw zwemmende oge soms... Maar welk een honend lachje zou den „danke u” bestempelen, kwam een aardigaard u diitse verzen offe-*

ren!². H. Verriest, C. Verschaeve en D. Stracke klaagden in dezelfde toonaard.

Maar hoe kwam het dan dat de apathie van de Vlaamse meisjes doorbroken werd? Is de beweging gegroeid als reactie op de taaltoestanden in het middelbaar onderwijs? Waarom een aparte vereniging voor Vlaamse meisjes? Waren er geen kringen genoeg waar vrouwen elkaar konden vinden? Hadden meisjes wel iets bij te brengen in de door mannen geleide en bevochten Vlaamse zaak?

Om enig antwoord op deze vragen te krijgen dient de periode 1910-1914 als achtergrond voor het ontwakken van de Vlaamse meisjes te worden onderzocht, d.w.z. de vrouwenbeweging, de katholieke sociale beweging en de Vlaamse beweging, die in deze jaren met elkaar verstrengeld waren. Vooral de werking van de katholieke burgersvrouwen is hierbij van belang.

Zonder de waarheid en de katholieke feministische strijd tekort te doen, mag gesteld worden dat in de katholieke feministische actie niet de verklaringgrond voor Vlaamse bewustwording bij de meisjes gezocht moet worden. Veel belangrijker is de katholieke sociale vrouwenbeweging, die mede onder impuls van de sociale emancipatie en de groeiende christen-democratie grote uitbreiding nam. De burgersvrouwen concentreerden zich op de leniging van godsdienstige, morele en sociale noden in de samenleving. Hun leiding en steun werd door de vakverenigingen gevraagd. Maar ze werkten vooral in patronaten, vrouwengilden, verenigingen tegen drankmisbruik en dergelijke, waar ze zich, geïnspireerd door een christelijk rechtvaardigheidsgevoel, op paternalistische wijze inzetten voor de werkende vrouwen en meisjes van de „lagere stand”. Met het oog op de sociale bewustwording van alle katholieke vrouwen, maar vooral van de leidsters, werden sociale studiedagen en sociale weken gehouden; er ontstonden sociale studiekringen, waarbij de Vrouwenbond Constance Teichman een speciale plaats innam. De bond was niet Vlaams-strijdend, maar had wel een uitgesproken Vlaams karakter door het uitsluitend gebruik van de Nederlandse taal³.

In de christen-democratische stroming van die tijd bestond een verband tussen katholieke-sociale en Vlaamse beweging. Beide bewegingen waren uit de volksnood gegroeid en hadden de volksverheffing tot doel. Door de verfransing was de kloof tussen de standen groter geworden, werd het volk onmondig gemaakt en bleef het verstoken van eigen taal en cultuur. Om het volk geestelijk en materieel te verheffen moest men de volkstaal kennen. Om de Vlaamse beschaving terug te winnen dienden alle standen een Vlaamse ontwikkeling te krijgen. De hogere maatschappelijke groepen, en vooral de vrouwen, hadden hierin voor te gaan. Het grote belang dat aan de vorming van de vrouw gehecht werd, is te verklaren door de visie die erachter schuilging: de vrouw was de koningin van de samenleving, om-

dat ze heerste in het gezin⁴. Deze idee was door een godsdienstige en burgerlijke wereldbeschouwing ingegeven. De hoogste zending die de vrouw van God gekregen had, was te leven voor haar gezin, terwijl de man voorbestemd was tot arbeid buitenshuis. Het klimaat in het gezin werd dus grotendeels bepaald door de vrouw. Aangezien het gezin het fundament van de maatschappij was, kon de vrouw in haar natuurlijke rol van moeder en echtgenote de samenleving bepalen. Als de vrouw algemeen ontwikkeld was, betekende ze een grote steun voor haar man en kon ze haar kinderen langer en beter leiden. Kreeg de vrouw een Vlaamse vorming, dan kon ze meevoelen met de idealen van haar echtgenoot, en haar kinderen, dus de volgende generatie Vlamingen, katholiek en Vlaams opvoeden.

Deze ideeën zijn de grondwet geweest van bij het ontstaan van de Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging; ze zijn dit ook gebleven, zelfs na de Vlaams-nationale wending van de jaren '20 en '30. Men kan zelfs stellen dat ze mee aan de grondslag lagen van meer politiek strijdende Vlaamse vrouwenverenigingen in de jaren '30, die los wilden uit het „oude” ideaal van de „aan haar oorsprong trouw” blijvende Meisjesbeweging.

Maar keren we terug naar vóór 1914. Vlaamse burgersvrouwen konden hun vorming vervolledigen in het Hoger Onderwijsgesticht voor Juffrouwen in Antwerpen⁵. Het instituut, opgericht door toedoen van M. E. Belpaire, was meer dan een school, het was een cultureel centrum en een uitgangspunt voor sociale actie. Daarnaast werden sinds 1909 Nederlandse Vakantieoergangen voor Dames gehouden in het Instituut Paridaens in Leuven. In dezelfde zin werkten de K.V.H.U.-damesafdelingen. De Damesafdelingen van het Davidsfonds sloten bij deze werking aan, maar waren meer praktisch gericht. De eerste werd in 1910 in Sint-Niklaas gesticht. In 1913 waren er zeven werkzaam, terwijl de K.V.H.U. toen drie damesafdelingen telde⁶. Los van deze organisaties waren in Turnhout, Brussel en Vilvoorde drie studiekringen bezig met het bevorderen van de Vlaamse taal⁷. Vrouwen werden ook lid van de plaatselijke afdelingen van het Kristen Vlaams Verbond en woonden o.m. het Vlaams Kongres van 1910 in Antwerpen bij⁸.

Eveneens een uiting van de groeiende interesse voor de Nederlandse cultuur was het katholieke damesblad „De Lelie”, dat vanaf september 1909 begon te verschijnen⁹. Aanvankelijk bedoeld voor Noord- en Zuid-Nederland en aansluitend bij de

4. Deze gedachten werden o.m. uiteengezet op de Davidsfondscongressen, b.v. 1912 (*Handelingen DF-congres 1912*, bl. 273-274, 323, 331, 344-354) en in het katholiek vlaamsgezind damesijdschrift *De Lelie*, maart 1910, bl. 196-198.

5. M. E. BELPAIRE, *Gesialten in 't verleden*, Brugge, 1947, bl. 61, 64, 80-83.

6. F. CROLS, *De Katholieke Vlaamse Vrouwenbeweging - Augustus 1912 - Oktober 1913*, - *Jaarboek van het DF voor 1914*, dl. II, bl. 188-189. *Handelingen DF-congres 1912*, bl. 235, 330-334.

7. *Hooger Leven*, 13 september 1913, 25 mei 1912.

8. *Hooger Leven*, 13 september 1913, 25 mei 1912.

9. *De Lelie*. *Maandelijks katholiek damesijdschrift*. Leuven, 1909-1914. Gegevens voor noot 5-8 werden ook uit *De Lelie* geput.

2. A. RODENBACH, *Van ener Jonkvrouw*, - F. BAUR, *Albrecht Rodenbach. Verzamelde werken. Deel II. Al de gedichten*, Tielt, Den Haag, 1956, bl. 80-81, 309-310.

3. L. ZAGERS, *De CJOM en de VKAF in het gewest Antwerpen (1923-1933)*, bl. 16-17 (onuitgegeven lic.-verhandeling, Leuven, 1973).

Grootnederlandse toenaderingspogingen werd het vanaf 1912 uitsluitend Vlaams. Het was het eerste en enige veelzijdige Nederlandse tijdschrift voor ontwikkelde vrouwen vóór de eerste wereldoorlog. Het blad, bedoeld voor vrouwen uit de „gewone burgerstand”, wilde godsdienstig, maatschappelijk en vlaamsgezind zijn.

Al deze initiatieven waren bedoeld voor vrouwen, maar wat werd gedaan voor de meisjes? Ze werden aangespoord om van de bestaande mogelijkheden gebruik te maken¹⁰. Maar om de wortel van de verfransing uit te roeien moest het vrij middelbaar onderwijs vernederlandsd worden. De wet van 1910, na jarenlange actie eindelijk verkregen, moest hieraan tegemoetkomen. Maar de effectieve vernederlandsing van het vrij middelbaar onderwijs heeft nog veel tijd gevegd¹¹. Een wettelijke regeling brengt immers niet meteen een mentaliteitsverandering teweeg. Iedere school heeft haar eigen geschiedenis gehad, die mede bepaald werd door de vlaamsgezindheid van de leerkrachten. In de meisjesspensionaten was de toestand doorgaans moeilijker te wijzigen dan in de colleges. De ouders verlangden nog meer voor hun dochters dan voor hun zonen een verfijnde Franse opvoeding, een onontbeerlijk statussymbool. Hoewel het verfransde middelbare meisjesonderwijs zijn geprivilegieerde positie niet vóór 1914 prijsgegeven heeft, was een geleidelijke verandering merkbaar: Turnhout (H. Graf), Brussel (Midd. Normalschool Broekstraat), Antwerpen (St.-Lutgardis). Vanuit Kortrijk (Inst. van de Zusters van O.-L.-Vrouw Bijstand) was er interesse. In enkele scholen werden Vlaamse avonden gehouden¹².

Mede als gevolg van de vrouwenemancipatie en van de sociale beweging kwam het meisjesonderwijs in zijn geheel meer en meer in de belangstelling. Vlaamsgezinden meenden dat de Vlaamse vorming van de vrouw pas volledig zou zijn, als de vrouw hoger onderwijs zou kunnen genieten in katholieke en Vlaamse geest¹³. De kwestie van het hoger onderwijs voor vrouwen werd trouwens voor de katholieken in 1912 zeer actueel. Op het einde van dat jaar liet de katholieke universiteit immers vrouwen tot sommige cursussen toe, maar slechts als vrije studenten¹⁴. Dat het onderwijs voor meisjes aan de orde van de dag was, bleek eens te meer op het Davidsfondscongres van 1912. Behalve met pedagogische argumenten wees men ook op het belang van de opvoeding in de moedertaal ter vrijwaring van de eigen volksaard. Dat lag geheel in de lijn van de Vlaamse beweging van

vóór 1914, die de taal als voornaamste middel zag om nationaliteit, zeden en godsdienst te beschermen.

In een schets van de achtergrond voor het ontstaan van de Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging mogen de „studenten” niet ontbreken, onder wie ook de leerlingen van het vrij middelbaar onderwijs verstaan worden. Ze richtten Vlaamse toneel- en liederavonden in, waar de meisjes naartoe kwamen; in hun bladen werd herhaaldelijk gewezen op de verfransingspraktijken in de meisjesspensionaten¹⁵. Het oudste studentenblad, „De Vlaamsche Vlagge”, veroordeelde in algemene artikels het onwaarachtige meisjesonderwijs en hekelde de nonnen in al of niet fictieve anekdoten en karikaturale cursiefjes. In „De Student” kwam de problematiek minder aan bod. „De Vlaamsche Keikop” daarentegen voegde vanaf de aflevering 1905-1906 een korte rubriek toe onder de titel „aan de meisjes”. Hierin werden „preken” afgestoken en vanaf 1909 werden de initiatieven besproken die wezen op „roering” in de Vlaamse vrouwenwereld. Ook in „Hooger Leven”, vooral in het sinds 1911 toegevoegde bijblad voor studenten, verschenen artikeltjes in dezelfde geest. Onder de 1800 vakantieabbonnementen op „Hooger Leven” in 1911 waren er 40 abonnementen voor meisjes¹⁶.

In de studentenbeweging was sinds omstreeks 1910 de discussie op gang gekomen omtrent de rangorde van de waarden¹⁷. Er was kritiek gerezen op het te ruime programma van de beweging: sociale belangstelling, godsdienstige bezieling en karaktervorming werden „nevenbewegingen” genoemd, die te zeer de aandacht van de Vlaamse strijd afleidden. Ook het al te intellectualistische karakter van de beweging werd gecontesteerd. Voor een aantal leden was de al te welwillende houding tegenover de overheid een rem op de strijdbaarheid. Vanaf 1913 kwam een kentering in de richting van een meer Vlaamsstrijdende actie met meer aandacht voor de Vlaamse politiek. Er werd geijverd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit en er werd zelfs gesproken over „zelfbestuur” voor Vlaanderen. De meisjesbeweging heeft zich echter gehouden bij het ideaal van de karaktervorming.

Trouwens, de vergelijking tussen de meisjesbeweging en het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond mag niet al te lichtvaardig doorgetrokken worden. Het is ongetwijfeld zo dat de meisjes zich door het voorbeeld van de studenten hebben laten leiden. Ze hebben ook een gelijkaardige evolutie binnen de beweging gekend. Maar er was meer dan één verschilpunt, zo kende de meisjesbeweging o.a. veel minder weerklank. Waarom? In de eerste plaats groeiden uit de studentenbeweging de leiders van de toekomst. De gedachten die er leefden, hadden in-

10. *Hooger Leven*, 15 en 22 april 1911; 27 augustus 1911; 14 september 1912.

11. R. BOUDENS, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*, Leuven, 1975, bl. 76-78.

12. Lokeren (O.-L.-Vrouw Presentatie), Torhout (St.-Vincentius), Eeklo (O.-L.-Vrouw ten Doorn), Sint-Niklaas (O.-L.-Vrouw Presentatie), Leuven (Paridaens), Melsele en Heverlee: *Hooger Leven*, 15 april – 11 november 1911; 13 januari – 23 maart – 16 april – 25 mei 1912; 3 mei – 21 juni – 28 juni 1913; 18 juli 1914.

13. O.m. in het voorwoord van *De Lelie*, september 1909, bl. 2.

14. M. BOEL en Chr. DUCHENE, *Le féminisme en Belgique 1892-1914*, Brussel, 1955, bl. 128. *Hooger Leven*, 16 november 1912.

15. F. CROLS, o.c., bl. 285. *De Vlaamsche Vlagge*, 1875-1914. *De Student*, 1881-1914. *De Vlaamsche Keikop*, 1891-1914.

16. *Hooger Leven*, Leuven, 1906-1914. J. OLAERTS, *Het Katholiek weekblad „Hooger Leven” (1906-1914) en de Vlaamse beweging*, bl. 48-50 (onuitgegeven lic.-verhandeling, Leuven, 1973).

17. L. Vos, *Het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond 1914-1935. Bloei en ondergang van een vrije jeugdbeweging*. Dl. I, bl. 39-41 (onuitg. doc.-verhandeling, Leuven, 1980).

vloed op de politici, die zelf oud-leden van de studentenbeweging waren. Ze vonden hun eigen studententijd belangrijk en, vervuld van een zekere nostalgie, bleven ze geïnteresseerd in de evolutie van diegenen die na hen kwamen. Bovendien kon de studentenbeweging bogen op een jarenlange traditie. De belangrijkste factor was echter de „vrouwelijkheid”, die men in die beweging wilde bewaren. Men kon niet treden uit het kader van het vrouwenbeeld, zoals het in de katholieke kringen leefde.

Voor een volledige vergelijking met de „studenten”-beweging is het hier niet de plaats. Maar voor de beschrijving van de vooroorlogse meisjesbeweging moet duidelijk gesteld worden dat ze in tegenstelling met de studentenbeweging uitsluitend bestond uit leerlingen van het middelbaar onderwijs en slechts voor 5 van de 28 vooroorlogse bonden uit schoolbonden samengesteld was. De beweging wilde een aanvulling zijn op de leemten in de schoolopvoeding. Ze werkte echter niet in de scholen en bouwde haar structuur, voor zover die al bestond, niet uit vanuit de schoolsituatie.

De jaren vóór de eerste wereldoorlog vormden voor de katholieke Vlaamse vrouwenwereld een zeer rijke periode. Omstreeks 1910 werd het cultuurflamingantisme onder invloed van de christen-democratie met een meer uitgesproken sociale dimensie verrijkt. De katholieke vrouwen konden hier met hun sociale actie en hun drang naar intellectuele zelfontplooiing op inhaken. Als gevolg van de wet van 1910 begon zich — heel aarzelend — een mentaliteitsverandering te voltrekken in de kostscholen. Geprikkeld en gesteund door deze veranderingen konden de meisjes niet onverschillig blijven.

2. Een schuchter, maar enthousiast begin (1913-1914)

De eerste Katholieke Vlaamse Meisjesstudentenbond werd opgericht in Lokeren in de nieuwjaarsvakantie van 1912-1913 door Gabriella Van Caeneghem, lerares in Sint-Niklaas¹⁸. De invloed van het milieu waarin ze leefde, speelde daarin mee. Dank zij haar vader, een diep godsdienstig en sociaalvoelend flamingant, kwam ze in contact met L. Dوسفel, De Muyncke, pater J. Salsmans, H. Verriest, A. Walgrave, die bij de familie Van Caeneghem aan huis kwamen. Haar twee broers waren actief in de plaatselijke studentenbond „Al groeiende bloeiende”. Die was in 1904 door enkele leerlingen van het college van Dendermonde gesticht en stond onder leiding van P. Thuysbaert, zoon van de burgemeester van Lokeren en medestichter van Amicitia. Zowel bij Van Caeneghem als bij Thuysbaert hielden de studenten hun vergaderingen. G. Van Caeneghem wilde nu met meisjes doen wat ze de jongens in hun bond zag

18. *Hooger Leven*, 11 januari 1913. Getuigenis van G. Van Caeneghem in *De Vlaamse Linie*, 28 november 1958. Informatie L. Vos-Gevers. Personalialia (ook voor verder genoemde personen) : *Encyclopedie van de Vlaamse beweging* : G. Van Caeneghem (1887-1958) was de dochter van Kamiel Van Caeneghem, eerste secretaris van de Vlaamse Katholieke Landsbond, medestichter van het Christelijk Onderwijzersverbond en kantonnaal inspecteur van het lager onderwijs in Lokeren.

verrichten. Ze werd gesteund door haar ouders en de vrouw van de burgemeester¹⁹. De scheutist J. Calbrecht, actief in het A.K.V.S., en de leden van „Al groeiende bloeiende”, die als modelgilde aangezien werd, hielpen haar bij de oprichting van haar bond, die „Bloeiende Bloemen” gedoopt werd²⁰.

In het begin van de kerstvakantie van 1912 kwamen zes meisjes bijeen en stelden een werkplan op. Hun doel was „Vlaamsch en christen te zijn in het volle uitbloeien van al hun krachten en deze te gebruiken ter verdediging van godsdienst en taal”. Ze streefden ernaar „ontwikkelde vrouwen te worden op verstandelijk en maatschappelijk gebied, christelijke vrouwen doordrongen van hun hoogste plicht d.w.z. liefdadig en sterk overtuigd, Vlaamse meisjes met een eigen Vlaamsch karakter”. Ze wilden „het beste worden wat ze worden kunnen” en dit „door eigen krachtig willen, waarbij ze elkaar zouden aanwakkeren en sterken”. De middelen om tot dat doel te geraken waren het aanleren en spreken van de Nederlandse taal tot eigen verfijning en beschaving en uit liefde tot het volk, de kennismaking met de Vlaamse schrijvers en kunstenaars, de zelfoefening in voordracht en zang van Vlaamse kunstproducten en lezing en bespreking van eigen werk. Bovendien zouden ze de „sociale werken” bestuderen, d.w.z. de werking van instellingen als de spaar- en lijfrentekas, en de verwezenlijkingen van de vrouwenbeweging nagaan. Hoewel ze hun doel trachten te stofferen met een sociale en godsdienstige bekommernis, is het klaar dat het Vlaamse aspect doorwoog. Dat wordt nog duidelijker, als we de praktische uitwerking van deze doelstellingen hierbij aanstippen : op kostschool zoveel mogelijk zuiver Vlaams spreken met vriendinnen, briefwisseling met thuis en met al wie maar enigszins mogelijk was, in het Vlaams houden en het speldje „Spreek uw taal” dragen.

Op de eerste vergadering van „Bloeiende Bloemen” op 6 januari 1913 waren zestien meisjes aanwezig. Van dan af vergaderde de bond om de acht dagen en het ledental steeg vlug tot tweeëndertig, waarvan er ook uit Bornem, Petegem en Zeveneken kwamen²¹.

Ondertussen waren in Antwerpen, eveneens in de nieuwjaarsvakantie van 1912-1913, enkele meisjes samengekomen met het doel een soortgelijke bond op te richten²². Het initiatief ging uit van H. Hendrix

19. Mevr. Thuysbaert-Fransen was een bekende Vlaamse spreekster o.m. op het K.V.H.U.-congres in Gent in augustus 1913 (zie F. CROLS, o.c., bl. 190).

20. *De Student*, jg. 33, 1, Kerstmis 1912, bl. 20 ; 2, Pasen 1913, bl. 86.

21. A. DOSFEL-TIJSMANS, *De Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging, sedert haar ontstaan tot eind 1923*, Gent, 1924, bl. 44. *De Lelie*, februari 1913, bl. 190.

22. Gesprek met H. Hendrix en dochters van M. Brughmans. Herlinda Hendrix was de dochter van apotheker A. Hendrix, die zeer actief was in de Vlaamse culturele en politieke beweging, o.m. medestichter van de St.-Lutgardisschool en van het weekblad „Ons Volk ontwaakt”. Haar moeder was o.m. lid van de K.V.H.U.-damesafdeling in Antwerpen en medestichtster van de C. Teichmanbond en de Mariabond tegen zedeloosheid.

Maria Brughmans (1893-1972) was de dochter van een welgestelde, vlaamsvoelende, maar niet Vlaams-actieve Antwerpse tabakfabrikant.

en M. Brughmans, die samen de lessen volgden van Jules Persijn en de paters Pauwels en Perquy aan het Hoger Onderwijsgesticht voor Juffrouwen in Antwerpen. Via de broer van M. Brughmans kwamen ze in contact met de leden van de katholieke Vlaamse studentenbeweging, o.m. F. Coutele, O. F. Mariman en Van der Borgh. Maar de idee was nog vaag en van een georganiseerde werking was nog geen sprake. Toen M. Brughmans een bericht in „Hooger Leven” las over de vergadering tijdens de paasvakantie van 1913 voor alle meisjesstudenten uit Lokeren en omgeving²³, schreef ze aan G. Van Caeneghem in de hoop hulp te krijgen bij de organisatie van een dergelijke groep in Antwerpen²⁴. Dat was werkelijk het allereerste contact, zoals blijkt uit de ietwat hoogdravende aanhef van de brief: „Onbekende zuster uit Lokeren, die wij toch reeds liefhebben omdat eene zelfde liefde ons bindt ...”. In een enthousiast antwoord nodigde G. Van Caeneghem de Antwerpse meisjes uit op de bijeenkomst van 3 april, die nu „algemene vergadering voor alle Vlaamsche studeerende meisjes” genoemd werd²⁵.

Op 13 maart 1913 kwam „Klimop”, een bond die „alle meisjesstudenten van Antwerpen en omstreken wilde verenigen onder de leuze Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Kristus”, voor het eerst bijeen²⁶. Het ideaal was „godsdienstig overtuigde, verstandelijk ontwikkelde meisjes met een Vlaamsch karakter te worden om hun minder ontwikkelde zusters te helpen”.

In de paasvakantie van 1913 werd het contact tussen de eerste twee meisjesbonden uitgebreid en werd de grondslag gelegd voor een blijvende samenwerking²⁷. Op een feestvergadering, georganiseerd door „Bloeiende Bloemen” in het Instituut O.-L.-Vrouw Presentatie in Sint-Niklaas, waren een honderdvijftig meisjes aanwezig, onder wie vertegenwoordigers van Antwerpen en West-Vlaanderen. „Klimop” hield een feestzitting in het Hoger Onderwijsgesticht voor Juffrouwen in Antwerpen, waarop een afvaardiging van de Lokerse bond aanwezig was. Zoals was afgesproken in Sint-Niklaas, coördineerden de Antwerpse en de Lokerse bonden hun activiteiten en werden eventuele andere bonden opgezocht²⁸. Het bleek dat in Lier „Rozeknop” gesticht was door M. Laporta, M. Cappuyns en A. Van der Hallen. Uit de samenwerking van de drie bonden groeide een Voorlopig Algemeen Bestuur: G. Van Caeneghem, voorzitter (Lokeren), H. Hendrix en M. Brughmans, schrijfsters (Antwerpen), M. Lapor-

ta, ondervoorzitter (Lier) en G. Seys, schatbewaarder (Gent)²⁹.

Onder impuls van G. Van Caeneghem begon dit bestuur aan de organisatie van een landdag voor meisjesstudenten uit de vijf Vlaamse provincies. Tijdens de bestuursvergadering van Klimop op 27 juni 1913 stelde zij voor een bedevaart naar Oostakker in te richten en een landsbond te stichten³⁰. Dit voorstel werd aanvaard en de manifestatie werd gepland voor 16 september 1913; het doel ervan was dat de aanwezige meisjes zelf nieuwe bonden zouden oprichten³¹.

Waarom werd de vergadering belegd in Oostakker³²? Afgezien van het feit dat in dit Vlaamse bedevaartsoord wel meer Vlaamse katholieke bijeenkomsten gehouden werden en G. Van Caeneghem Oostvlaamse was, speelden godsdienstige overwegingen, geïnspireerd door het Mariagebed van Verschaeve, een rol bij de keuze. Bovendien wisten de organisatoren dat de ouders eerder geneigd zouden zijn hun dochter naar een gebedsplaats te laten gaan dan naar eender welk ander Vlaams stadje. Maar de uiteindelijke reden die de keuze bepaalde, was zeker dat, aangezien er uit Limburg en Brabant niet veel volk verwacht werd, Oostakker centraal gelegen was voor Antwerpen en West-Vlaanderen.

Daar het „de eerste maal was dat de vlaamsgezinde meisjes op een landdag samenkwamen”, werd bij de voorbereiding niets aan het toeval overgelaten³³. Er werd een beroep gedaan op „Oorda” – C. Verschaeve –, dé spreker op de studentenbijeenkomsten. Bovendien was G. Van Caeneghem in contact gekomen met Verschaeve via Dosfel, die door de samenwerking voor „Jong-Duitsland” sedert geruime tijd met hem bevriend was³⁴. Op haar aanvraag op de landdag een spreekbeurt te houden, verzekerde Verschaeve haar „er een gewetenszaak van te maken, moest hij weigeren”³⁵.

29. *Katholieke Vlaamsche Meisjesbeweging. Uitgave van de Landsbond der K. Vl. Meisjes Oogst 1920*, bl. 21 (AMVC, M 43828). *Hooger Leven*, 23 augustus 1913. A. DOSFEL-TIJSMANS, o.c., bl. 10.

De stichtingsdatum van Rozeknop wordt nergens opgegeven; waarschijnlijk vóór juni 1913, want op de vergadering van Klimop in juni 1913 was een afvaardiging uit Lier aanwezig (zie Verslagboek Klimop 1913).

De bond van Gent werd pas gesticht in 1914. G. Seys was via het onderwijsmilieü in contact gekomen met G. Van Caeneghem (Gesprek met H. Hendrix).

Mia Cappuyns (1896-1965) was de dochter van een voor- aanstaand vlaamsgezind apotheker in Lier.

Haar vriendin Maria Laporta was de oudste dochter van de studentenleider en hoofdredacteur van „De Student”, August Laporta.

Anna Van der Hallen was de zuster van de vlaamsgezinde Ernest Van der Hallen, de latere jeugdleider.

30. Verslagboek Klimop 1913.

31. Omzendbrief Oostakker (AMVC, M 43828).

32. Getuigenis van G. Van Caeneghem in *De Vlaamse Linie*, 28 november. Tekst van het gebed: „Maria, zo Vlaanderen zijn vrouwen terugkrijgt, dan is het zeker gered. Een mirakel is wellicht nodig, doch Gij hebt de macht om er te doen, O Moeder Maria en Gij zijt goed (zie D. VANSINA, *Verschaeve getuigt (Cyriel Verschaeve, Verzameld Werk*. Dl. I, Brugge, 1955), bl. 250-251. Gesprek met H. Hendrix.

33. Omzendbrief Oostakker (AMVC, M 43828).

34. D. VANSINA, o.c., bl. 253, 251.

35. C. Verschaeve aan G. Van Caeneghem, 18 juni 1913 (PCV, Verschaeve-archief).

23. *Hooger Leven*, 8 maart 1913.

24. M. Brughmans aan G. Van Caeneghem, 10 maart 1913 (zie A. DOSFEL-TIJSMANS, o.c., p. 54). *Katholieke Vlaamsche Meisjesbeweging. Uitgave van de Landsbond der K. Vl. Meisjes Oogst 1920*, bl. 21 (AMVC, M 43838).

25. G. Van Caeneghem aan M. Brughmans, 12 maart 1913 (AMVC, B 9081 DHK).

26. Omzendbrief Klimop (AMVC, K 505). Verslagboek Klimop 1913 (ibidem).

27. Verslagboek Klimop 1913. *Hooger Leven*, 12 april 1913. *De Lelie*, mei 1913, bl. 285. Wellicht wist men van de vergadering via aankondigingen in *Hooger Leven*, 11 januari – 8 maart 1913. *De Lelie*, februari 1913, bl. 19.

28. Getuigenis van M. Brughmans in *Gudrun*, jg. 30, 1958, 4, bl. 25.

De inrichtsters hoopten een vijfhonderd meisjes bij elkaar te krijgen³⁶. Op het moment dat de landdag gehouden werd, waren er al zeven bonden, want bij de kerngroep van drie bonden hadden er zich nog vier nieuwe gevoegd. In de kost- en normaalschool van het Instituut O.-L.-Vrouw Presentatie in Sint-Niklaas was door toedoen van G. Van Caeneghem, lerares aan deze school, sinds 11 mei 1913 een intramurosbond „Jeugd en Ernst” werkzaam: de eerste schoolbond³⁷. Temse had sinds 17 augustus zijn bond „In Ootmoed Versaemt”; vanaf 21 augustus was de „Sint-Ludgardiskring” actief in Zottegem en in Ardoioe vergaderde „De Vlaamsche Gezustersbond” met een twintigtal leden³⁸.

In de geschiedenis van de meisjesbeweging staat 16 september 1913 geboekt als een dag van triomf. Ze zouden met achthonderd bijeengekomen zijn in het Instituut van de Zusters van de H. Kindsheid in Oostakker³⁹. Uit nieuwsgierigheid was ook een aantal studenten opgedaagd: waar haalde een handvol meisjes de overmoed vandaan een landdag te beleggen voor een pas uit de grond gestampte beweging⁴⁰? Deels uit sympathie, deels uit bekommernis vergezelden enkele moeders hun dochter, o.m. de dames Laporta en Brughmans⁴¹. Zeker is dat de door de inrichtsters rondgestuurde omzendbrief ruimschoots beantwoord werd. En hierbij moeten we er rekening mee houden dat Brabant niet officieel op de landdag vertegenwoordigd was. Het Voorlopig Algemeen Bestuur had namelijk een beroep gedaan op M. Ceulemans uit Brussel⁴², maar ze was nog vrij jong en had de uitnodiging afgewezen op aandringen van F. Crols, vlaamsgezind priester en stichter van de Brusselse damesafdeling van het Davidsfonds, waarvan ze lid was sinds de oprichting in 1911⁴³. Aangezien er geen andere kandidate gevonden kon worden, zou de provincie buiten de werking van het voorlopig bestuur blijven⁴⁴. Sprekers op de dag waren de vlaams-

gezinde jezuïet J. Salsmans. C. Verschaeve en de sociale werkster M. Baers. Een brief van H. Verriest en een gelukstelegram van volksvertegenwoordiger F. Van Cauwelaert werden voorgelezen⁴⁵.

Gedurende de ochtendzitting werd de Landsbond, de Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging, opgericht en werd het voorlopig bestuur in zijn functie bevestigd⁴⁶. De bonden konden nu aansluiten bij de landsbond. „Klimop” (Antwerpen) besloot dit te doen op de bestuursvergadering van 23 september 1913⁴⁷. We mogen veronderstellen dat de andere bestaande en nog te stichten bonden dat eveneens gedaan hebben. Het succes van de landdag was blijkbaar een krachtige stimulans om nieuwe bonden te stichten. In de volgende maanden ontstonden er nog eenentwintig.

Op de achtentwintig bonden had het Algemeen Bestuur geen krachtige greep, de landsbond was al bij al een losse band tussen de gilden⁴⁸. Buiten twee retraites in april 1914 heeft de landsbond trouwens geen enkel initiatief meer genomen vóór augustus 1914. Anderzijds moet men er rekening mee houden dat op het moment dat de beweging enige uitbreiding genomen had, de voorzitter van de landsbond van het actieplan verdween. In juli 1914 trad G. Van Caeneghem, de grote stuwkracht van de beginnende Meisjesbeweging, in het klooster; sinds Pasen 1914 had M. Laporta haar taak al overgenomen⁴⁹.

De Katholieke Vlaamse Meisjesbeweging trad in de eerste maanden van haar bestaan op als een beweging van leerlingen van het katholiek middelbaar onderwijs. De vraag is of het scholier zijn vooral even strikt als toetredingsvoorwaarde gold. Van G. Van Caeneghem en M. Geebelen weten we dat ze lerares waren⁵⁰. Van sommige leidsters weten we dat ze leerlingen waren, maar bij gebrek aan ledenlijsten is het praktisch onmogelijk de leden te identificeren. Anderzijds zijn de namen van enkele leidsters – Van Caeneghem, Brughmans, Hendrix, Laporta, Cappuyns, Van der Hallen, Persijn, Ghesquiere, Gravez – misschien een aanwijzing voor het milieu, waaruit de beweging haar leden rekruteerde: ze kwamen uit vlaamsgezinde families. Maar toch zou het voorbarig zijn te besluiten dat alleen uit die families leden kwamen. We mogen wel veronderstellen dat de initiatiefneemsters van de bonden voornamelijk uit flamingantenmilieus afkomstig waren. Maar als we het ledenaantal van de bonden op een vijftien tot twintig schatten – afgaande op enkele gegevens uit de

36. H. Hendrix aan G. Van Caeneghem (zie A. DOSFEL-TIJSMANS, o.c., bl. 12).

37. *Hooger Leven*, 31 mei 1913. Gesprek met M. Van de Walle.

38. *Ons Volk ontwaakt*, 27 september 1913, bl. 468. *De Student*, jg. 34, 2, Pasen 1914, bl. 63.

39. Aankondigingen in *Hooger Leven*, 13 september 1913. *De Student*, jg. 33, 4 september 1913, bl. 149.

Verslagen in *Gazet van Antwerpen*, 19 september 1913. *Het Handelsblad van Antwerpen*, 19 september 1913. *Hooger Leven*, 20 september 1913. *De Lelie*, oktober 1913, bl. 63. *Omhoog*, jg. 1, oktober 1913, bl. 198. *Ons Volk ontwaakt*, 27 september 1913, p. 467-468. *De Student*, jg. 34, 1, december 1913, bl. 29-30. Alle berichtgevers zijn het eens over het aantal aanwezigen, zodat het cijfer 800 aan geloofwaardigheid wint. Of namen ze allen hetzelfde bericht op?

40. *De Vlaamsche Keikop*, 1914, bl. 44. Gesprek met H. Hendrix.

41. Gesprek met H. Hendrix.

42. H. Hendrix aan M. Ceulemans, 4 juli 1913 (PMC, KADOC Leuven).

43. M. CEULEMANS, *Onuitgegeven memoires*, bl. 93-98 (PMC, KADOC Leuven).

Maria Ceulemans was de dochter van E. Ceulemans, medestichter van de studentenbond „Eigen taal, eigen zeden” in Antwerpen, en de stiefdochter van G. Lambrichts, leraar en later radicaal activist in Brussel.

44. Brabant bleef, ook als de Landsbond opgericht was, buiten de werking ervan. Wel zorgde het Algemeen Bestuur ervoor dat de bonden werkten (zie A. DOSFEL-TIJSMANS, o.c., bl. 120).

45. C. VERSCHAEVE, *Lenteschoon – Lente in Vlaanderen*, bl. 9-24. M. BAERS, *De rol van de vrouw in de katholieke Vlaamse Beweging*, – *De Lelie*, oktober 1913, bl. 68-74.

46. *Het Handelsblad van Antwerpen*, 19 september 1913.

47. Verslagboek Klimop 1913.

48. *Katholieke Vlaamsche Meisjesbeweging. Uitgave van de landsbond der K. Vl. Meisjes Oogst 1920*, bl. 21 (AMVC, M 43828).

49. *Ibidem*. A. DOSFEL-TIJSMANS, o.c., bl. 17.

50. M. Geebelen was lerares in Hasselt aan de Normaalschool van de Zusters van de H. Kindsheid en stichtte daar één van de 5 vooroorlogse intra-murosbonden „t Daghet in den Oosten”, naast een stadsbond „De Bloeiende Hazelaar”. M. Cappuyns volgde in 1913 in het H. Graf in Turnhout het eerste jaar regentaat; H. Spiessens deed hetzelfde in O.-L.-Vrouw Presentatie in Sint-Niklaas. Een onderzoek naar het verband leerlinge H. Graf-lid Meisjesbeweging leverde niets meer op.

krantenverslagen – blijft voor het grootste aantal leden de afkomst, een mogelijke beweegreden tot toetreding, duister. De motieven tot lidmaatschap blijven moeilijk te achterhalen. Laten we ons daarom als uiteindelijk verklaringsgrond beperken tot de groeiende Vlaamse bewustwording in de vrouwenwereld, zoals die vroeger beschreven werd.

Anderzijds duidt de samenstelling – voor zover die ons bekend is – van „Klimop” in Antwerpen toch op een groot aantal leden uit het gerenommeerde flamingantische milieu⁵¹. Behalve M. Brughmans en H. Hendrix waren nog lid: Margriet Baers, zuster van Maria Baers, B. Brabants, van wie de vader medestichter van de Sint-Ludgardisschool was, Maria en Martha Lebon, nichtjes van de vlaamsgezinde Antwerpse advocaat en later christen-democratische senator H. Lebon, Jeanne Leurs, zuster van Stan Leurs, A.K.V.S.-lid en gevierd spreker op landdagen, Frieda Mortelmans, dochter van de componist. Voegen we hier nog aan toe dat de gemiddelde leeftijd van de leden tussen vijftien en twintig jaar lag.

Het doel van de meisjesstudentenbonden was aan Vlaamse zelfvorming te doen, zodat de meisjes voorbereid zouden zijn op hun taak van Vlaamse moeder, echtgenote en zuster⁵². Hoe werd die doelstelling nagestreefd in de bondactiviteiten⁵³? In de „Vlaamse” vorming primeerde het aanleren van de Nederlandse taal. Dat gebeurde vooral door voordracht en zang van Vlaamse teksten en liederen, waarbij teksten van Verriest, Gezelle, Rodenbach en de Sint-Niklase normaalschooldirecteur priester Amaat Joos gebruikt werden. Persoonlijk werk moest de taalvaardigheid van de meisjes nog meer ten goede komen. Zo werden artikels uit „De Student” en „Volksspreuken in de moedertaal” van Joos besproken en voorgebracht op de bondsvergadering.

Van de sociale bewogenheid, gekoppeld aan het cultuurflamingantische zelfvormingsideaal, zoals dat onder meer door Maria Baers in Oostakker aangeprezen werd, is niet zoveel terug te vinden. Op enkele plaatselijke initiatieven voor sociale actie na kwamen sociale onderwerpen in de vergaderingen niet aan bod. Studie van Vlaamse kunst en letteren nam het leeuwenaandeel van de bondswerking in beslag. Wel werd er gewezen op de rol die de Vlaamse meisjes konden spelen in de patronage of de zondagschool, maar het ging in de bonden allereerst om de Vlaamse vorming van de eigen persoonlijkheid. In de praktijk kwam dat dan nog heel dikwijls neer op het leren spreken van „zuiver Vlaams”. De meisjesbeweging volgde inderdaad dus niet de radicalisering van de studentenbeweging. Dat kon ook moeilijk: bij de meisjes stond de vervlaamsing nog in de kinderschoenen. Bovendien heeft de beweging amper de

tijd gehad zich enigszins te organiseren en zich te bezinnen over een te volgen lijn. Met het A.K.V.S. bestond er trouwens geen enkele samenwerking. Buiten de eerder vage aanduiding van steunverlening door de studenten in Lokeren en in Oostakker is er geen sprake van contact, en in de tijdsgeest was dat uiteraard ook erg moeilijk.

De verhouding van de bonden met de geestelijkheid was goed, hoewel niet erg verregaand. Buiten aanwezigheid op feestvergaderingen en toch wel steun van de kloosterlingen voor de schoolbonden van Sint-Niklaas, Hasselt en Borsbeek, is er ook sprake van tegenkanting in Gent en Eeklo⁵⁴. Kardinaal Mercier schonk wel „zijn vaderlijke zegen” aan de beweging⁵⁵.

Over de organisatie van de bonden zijn we slecht ingelicht. We mogen veronderstellen dat de bonden een werkplan of statuten hadden zoals „Bloeiende Bloemen” in Lokeren, „Jeugd en Ernst” in Sint-Niklaas en „Klimop” in Antwerpen; dat er lidgeld betaald moest worden zoals in de Lokerse bond; dat elke gilde een bestuur had bestaande uit een voorzitter, ondervoorzitter, schrijfster en schatbewaarster zoals de schoolbond in Sint-Niklaas en de bond in Antwerpen. Deze laatste kring had tevens een toneel- en propaganda-afdeling, maakte propaganda-uitstapjes en mocht zich verheugen over het erevoorzitterschap van een notabele en mecenas als Marie Elisabeth Belpaire.

De aandacht die hier besteed wordt aan de Antwerpse meisjesstudentenbond – waarover ook het meeste bronnenmateriaal bewaard is – doet geen onrecht aan de werking van de andere bonden. Het zwaartepunt van de vooroorlogse meisjesbeweging lag in de provincie Antwerpen, waar op 26 februari 1914 voor de acht bonden een goubond opgericht werd⁵⁶. Op deze vergadering ten huize van M. Brughmans in Antwerpen werd uit de aanwezige vertegenwoordigers van Antwerpen, Lier, Mechelen en Turnhout een goubestuur gekozen. Een goudtag werd op 15 april 1914 in Antwerpen gehouden. Of de Antwerpse gouw ook een numeriek overwicht had, is niet duidelijk. De samenstelling van het algemeen bestuur van de landsbond kan dat wel laten vermoeden: zowel de voorzitter, de ondervoorzitter als de twee schrijfsters kwamen van de Antwerpse gouw. De schatbewaarster was uit Oost-Vlaanderen; in het bestuur zetelden ook een vertegenwoordiger van Limburg en één van West-Vlaanderen.

54. Voor deze en de volgende alinea: Verslagboek Klimop 1913. *Hooger Leven*, 3 januari – 11 maart – 12 april – 31 mei – 20 september 1913; 4 april – 18 april – 2 mei 1914. *De Lelie*, februari 1914, p. 189. *Omhoog*, jg. 2, 20 juni 1914, p. 17. *De Vlaamsche Vlagge*, jg. 40, 2, paasvakantie 1914, p. 82. *Ons Volk ontwaakt*, 27 september 1913, p. 468. M. VANACKER, *Tien jaar Vlaamsche Meisjesbeweging in Oost-Vlaanderen*, – *Gudrun*, jg. 11, september-oktober 1929, p. 40. A. DOSFEL-TIJSMANS, o.c., bl. 11. In Gent mocht niet in de kloosterscholen vergaderd worden en wachtte men met de stichting van de bond, tot het Davidfonds een zaal ter beschikking stelde.

De bond van Eeklo zou werkelijk tegenkanting gekregen hebben van de directie van de school, omdat de oprichting van een bond via de overste moest gebeuren.

55. D. Mercier aan M. Brughmans, 16 april 1914 (PMB, bezit Mevr. Albers-Vandenheuvel).

56. A. DOSFEL-TIJSMANS, o.c., bl. 18, 55-56.

51. Verslagboek Klimop 1913. Gesprek met B. Brabants en H. Hendrix. Personalialia: zie *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*.

52. M. BRUGHMANS, *Over het doel van de meisjesbonden*, – *Hooger Leven*, 16 augustus 1913.

53. Verslagboek Klimop 1913. *Hooger Leven*, 11 januari – 31 mei 1913; 18 april 1914. *De Lelie*, januari 1914, p. 157. H. SPIESSENS, *Over zelfbeschikking*, – *Hooger Leven*, 12 april 1913. Getuigenis van G. Van Caeneghem in *De Vlaamse Linie*, 28 november 1958. Gesprek met H. Hendrix.

In de andere gouden stond men nog niet zo ver. Oost-Vlaanderen telde zeven bonden; omwille van de oorlogssituatie kon de geplande goudag voor september 1914 in Oostakker, waar de goubond opgericht zou worden, niet doorgaan. In West-Vlaanderen, met zes bonden, en in Limburg, met drie gilden, werd geen goubond opgericht. Het is wel verwonderlijk dat in Brabant, waar twee bonden actief waren maar dat als gouw niet bij de landsbond aangesloten was, een „studentinnengoudag” gehouden zou worden op 14 augustus 1914 in Vilvoorde, waarop „alle meisjesbonden van het land uitgenodigd werden”⁵⁷. Dat was zeker geen Brabantse goudag; was het een tweede landdag? In elk geval ging de bijeenkomst niet door, aangezien ondertussen de oorlog uitgebroken was.

De katholieke Vlaamse meisjesbeweging heeft in dit anderhalf jaar, wat het aantal bonden betreft, een grote groei gekend. Maar de Antwerpse gouw telde in juni 1914 slechts 249 leden⁵⁸. De beweging was plots opgeschoten over heel Vlaanderen. Dank zij twee geslaagde publieke optredens was ze gekend.

Haar vormingsideaal sloeg aan en de organisatie zocht haar plaats tussen de vele Vlaamse verenigingen die in de vooroorlogse jaren ontstonden en getuigden van de grote verbreiding en de strijdbaarheid van de Vlaamse beweging. Ze begon al te getuigen van „politiek bewustzijn”. Op de Antwerpse goudag vroegen de meisjes in een telegram aan de ministers de Broqueville en Pouillet dringend dat er in plaats van een Franse universiteit in Gent een Vlaamse zou komen (zie verslagen in *Gazet van Antwerpen*, *Het Handelsblad van Antwerpen*, *Hooger Leven*, *De Lelie*, *Omhoog* en *De Student*). De bond van Geluwe stuurde op de eerste vergadering van 8 februari 1914 een telegram aan Pouillet als protest tegen de „verminking” van het amendement-Delbeke op het taalgebruik in het lager onderwijs⁵⁹.

Welke invloed de gebeurtenissen van 1914-1918 gehad hebben, dit zal in een volgende bijdrage behandeld worden.

59. *Hooger Leven*, 14 februari 1914. *De Lelie*, maart 1914, bl. 217.

57. *Hooger Leven*, 8 augustus 1914.

58. A. DOSFEL-TIJSMANS, *o.c.*, bl. 58.

Antwerpen

H. VERBANCK